

กำเนิดจักรวาลในคัมภีร์วิษณุปุราณะ: การผนวกรวมความเชื่อเพื่อเพิ่มความนับถือ ศรัทธาในพระวิษณุ¹

สุภาพร พลายเล็ก

บทคัดย่อ

คัมภีร์วิษณุปุราณะกล่าวว่าจักรวาลเกิดขึ้นจากอำนาจของพระวิษณุ ผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด เมื่อสร้างจักรวาลขึ้นพระวิษณุจะอยู่ในสภาวะต่างๆ คือ พรหมัน ประกฤติและปุรุषะ พระพรหมา (พระประชาบดี) และปุรุषะ นฤษวักยักษ์ การอธิบายว่าพระวิษณุมีรูปลักษณ์และสภาวะต่างๆ ทั้งหมดนั้นเป็นการผนวกรวม ความเชื่อเรื่องกำเนิดจักรวาลที่เคยปรากฏในคัมภีร์พระเวท คัมภีร์อุปนิษัท ปรัชญา สางขยะและปรัชญาเวทानตะ มาไว้ในคัมภีร์วิษณุปุราณะ เพื่ออิงอาศัยความ นับถือศรัทธาที่เป็นความเชื่อในสังคมอินเดียตั้งแต่อดีตมาผนวกรวม สร้างให้เกิด ความเชื่อถือศรัทธาในพระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดให้มีมากยิ่งขึ้น

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยา ในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง

Cosmogenesis in the Viṣṇupurāṇa: Belief Merging to Increase Faith in The Viṣṇu

Supaporn Plailek

Abstract

In the Viṣṇupurāṇa, the universes are created by The Lord Viṣṇu, the supreme being.

When he creates the cosmos, Viṣṇu's attributes are shown through various names and forms: brahman, prakṛti/puruṣa or the gigantic puruṣa, and Brahmā/Prajāpati.

The fusion of beliefs regarding Viṣṇu originates from the Vedas, the Upaniṣads, and the Vedānta and the Sāṃkhya philosophies, all of which belong to the indigenous people of India. The purpose of the combined theories is to strengthen the popular reverence for Viṣṇu.

คัมภีร์วิษณุปุราณะเป็นวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ยุคหลังพระเวทซึ่งคาดว่ามันจะแต่งขึ้นในยุคเดียวกับพระพุทธศาสนาตอนต้นและแต่งต่อเนื่องมาจนถึงสมัยราชวงศ์คุปตะในคริสต์ศตวรรษ ที่ 7 (Wilson, 1980) คัมภีร์วิษณุปุราณะนับเป็นปุราณะที่เก่าแก่และสามารถรักษาดั้งเดิมไว้ได้อย่างถูกต้องกว่าปุราณะเล่มอื่น จึงถือว่าเป็นค่าสูงสุดในจำนวนปุราณะทั้งหมด จนได้รับสมญาว่า “ปุราณรัตน์” คัมภีร์วิษณุปุราณะนั้นเป็นวรรณกรรมที่สำคัญมากของผู้นับถือพระวิษณุเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดหรือไวยศพนิกาย รามานูจา นักปราชญ์อินเดียผู้ก่อตั้งลัทธิไวยศพนิกายยกย่องว่าเป็นคัมภีร์หลักแห่งลัทธิ (Winternitz, 1972, p.520) คัมภีร์วิษณุปุราณะเป็นผลงานนิพนธ์ของกวีหลายคน ส่วนใหญ่ถือว่าท่านวยาสะเป็นผู้รวบรวมขึ้น แต่งเป็นร้อยกรองภาษาสันสกฤต จำนวน 6 เล่ม ความยาว 23,000 ไศล (Vettam Mani, 1993, p.868) โดยประพันธ์เป็นบทสนทนากันระหว่างปราชระผู้เป็นอาจารย์กับไมเตรยะ ผู้เป็นศิษย์ คัมภีร์วิษณุปุราณะมีเนื้อหาตรงตาม “ปัญจลักษณะ” ซึ่งเป็นแบบแผนของปุราณะ คือกล่าวถึงการสร้างจักรวาลและความเป็นมาของจักรวาล (สรวค) การประลัยและความพินาศของจักรวาล (ปรตีสรวค) ยุคที่พระมนูปกครองโลก (มนวนตฺร) การเกิดของวงศ์เทพเจ้าและฤๅษีทั้งหลาย (วตฺ) และประวัติของกษัตริย์ราชวงศ์ต่าง ๆ (วตฺานูจรีต) (Winternitz, 1972, pp.521–528) ดังปรากฏข้อความกล่าวสรุปถึงขอบเขตของเนื้อหาไว้อย่างชัดเจนในคัมภีร์วิษณุปุราณะ ความว่า

ท่านฤๅษีปราชระกล่าวว่าปุราณะที่สมมติกันว่าเสมอคัมภีร์พระเวท ข้าพเจ้าอธิบายแก่ท่านแล้ว เมื่อได้ฟังปุราณะนี้แล้ว กองบาปที่เกิดจากโทษทุกอย่างจะพินาศลง || 6:8:12 การสร้างโลก การประลัยโลก วงศ์แห่งเทพเจ้าและฤๅษี ยุคของพระมนู และประวัติของราชวงศ์ทั้งหลาย ทั้งหมดข้าพเจ้าอธิบายแก่ท่านแล้วในคัมภีร์ปุราณะนี้ || 6:8:13

(Śrīmunilāla Gupta, 1990, p.455)

คัมภีร์วิษณุปุราณะมีเนื้อหากล่าวถึงเรื่องราวความเป็นไปของจักรวาลไว้อย่างครบถ้วนและเป็นระบบ โดยเฉพาะได้อธิบายถึงการกำเนิดของจักรวาลไว้อย่างชัดเจน อันนับเป็นเนื้อหาสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความคิดและความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏในสังคมอินเดีย คัมภีร์วิษณุปุราณะกล่าวถึงการกำเนิดของจักรวาลมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การกำเนิดจักรวาลในคัมภีร์วิษณุปุราณะ

คัมภีร์วิษณุปุราณะกล่าวว่าพระวิษณุเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดเพียงพระองค์เดียว (monotheism) พระนามที่ใช้กล่าวถึงพระวิษณุในคัมภีร์วิษณุปุราณะนั้นมีหลายพระนาม แต่ที่พบว่าใช้มากที่สุดคือ พระวิษณุ พระหริ พระนารายณ์ พระวาสุเทวะ และพระกฤษณะ ลักษณะการเอ่ยถึงพระนามที่หลากหลายของพระวิษณุที่น่าจะเป็นไปตามวิวัฒนาการของลัทธิไวษณพนิยายที่พยายามอธิบายว่าเทพเจ้าที่บูชากันในลัทธิความเชื่ออื่นๆ เป็นอวตารปางหนึ่งของพระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด ซึ่งนับเป็นการอธิบายเพื่อใช้ประโยชน์จากความเชื่อถือศรัทธาที่มีอยู่โดยมิได้ทำลายศรัทธาความเชื่อที่มีอยู่เดิม (Hiriyanna, 2005, p.35) การกล่าวถึงพระวิษณุด้วยพระนามที่หลากหลายเสมือนการใช้คำไวพจน์ซึ่งเป็นการสร้างวรรณศิลป์ในการสร้างสรรค์งาน จึงเป็นไปเพื่อผนวกรวมความเชื่อที่มีต่อเทพเจ้าต่างๆ ของผู้คนในสังคมอินเดียขณะนั้นให้เชื่อถือศรัทธาต่อพระวิษณุเป็นสำคัญ คัมภีร์วิษณุปุราณะกล่าวว่า พระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดนั้นเป็นผู้ประเสริฐที่สุด เป็นจิตวิญญาณสูงสุดซึ่งปราศจากความเสื่อม ความพินาศ และความเปลี่ยนแปลง พระองค์สถิตอยู่ในทุกที่และอยู่ร่วมกับทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ พระองค์มีพระวรกายยิ่งใหญ่และมีพระทัยสุขุมละเอียดอ่อน พระองค์มีพระรูปที่ปรากฏและไม่ปรากฏ ทรงเป็นมูลเหตุแห่งการสร้าง การรักษา และการทำลายจักรวาล พระวิษณุเป็นผู้ให้กำเนิดจักรวาลและสรรพสิ่งตามพระประสงค์ของพระองค์ และทรงเป็นเหตุแห่งการหลุดพ้น

เนื้อหาในคัมภีร์วิษณุปุราณะกล่าวถึงการกำเนิดของจักรวาลไว้ว่าขณะสร้างจักรวาลนั้น พระองค์อยู่ในรูปลักษณะและสภาวะต่างๆ เรียงลำดับต่อเนื่องกันไป

กล่าวคือ พระวิษณุเป็นพรหมันซึ่งเป็นสิ่งสูงสุดที่มีอยู่ชั่ววันรันดร ทรงเป็นเหตุให้ปรากฏภาวะของการสร้าง การรักษา และการทำลาย มีคุณสมบัติ 3 ประการ คือ เป็นแหล่งกำเนิดของโลก ไม่มีเบื้องต้น และเมื่อโลกพินาศพรหมันจะแผ่แทรกซึ่มไปทั่วสรรพสิ่ง คัมภีร์วิษณุปุราณะยังกล่าวว่าพระวิษณุซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งนั้นจะมีรูปลักษณะ 2 รูป คือ ประธานะและปุระชะ เมื่อถึงเวลาสร้างโลกพระวิษณุซึ่งเป็นพรหมันอันมีอยู่ทั่วโลก เป็นเจ้าแห่งสรรพสิ่งและเป็นจิตวิญญาณของสรรพสิ่ง จะเข้าไปในประธานะและปุระชะ พระองค์จะทำการสิ่งที่ไม่เชื่อมและไม่เชื่อมให้สั่นไหว จากนั้นภาวะที่แท้จริงคือประธานะซึ่งปรากฏขึ้นจึงห่อหุ้มมหัตซึ่งประกอบด้วยคุณะ 3 ประการ คือ สัตตะวะ รชัส และตมัส ตมัสจะถูกห่อหุ้มด้วยภาวะที่แท้จริงคือประธานะ จากคุณภาวะทั้ง 3 ประการ เหตุแห่งธาตุและการรับรู้ต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น ธาตุมูลฐานต่าง ๆ เมื่อผสมกลมกลืนกันเป็นหนึ่งเดียว โดยอาศัยปุระชะและประธานะคอยสนับสนุน จึงเกิดเป็นไข่เจริญเติบโตขึ้น กลายเป็นพระพรหมา ในไข่นั้นมีภูเข ทวีป มหาสมุทร อีกทั้งมีดวงดาว โลกรวมอยู่ด้วยกัน มีเทพ อสูร และมนุษย์ ไข่นั้นถูกล้อมรอบ 10 ครั้งด้วยน้ำ ไฟ ลม อากาศ และภูตาทิซึ่งก็จะถูกล้อมไปด้วยมหัตที่รวมอยู่กับสรรพสิ่งอันจะถูกปกคลุมไปด้วยอวยักตะ (Śrīmunilāla Gupta, 1990, p.5–8) คัมภีร์วิษณุปุราณะยังกล่าวถึงกำเนิดจักรวาลอีกครั้งหลังจากการประลัยว่าเมื่อจักรวาลกลายเป็นมหาสมุทรหนึ่งเดียว พระวิษณุ (พระนารายณ์) จะบรรทมอยู่บนบัลลังก์พญานาค เมื่อทรงตื่นจากบรรทมและจะสร้างจักรวาลขึ้นใหม่ พระองค์จะอยู่ในรูปลักษณะของพระพรหมาเพื่อสร้างโลกขึ้นอีกครั้ง พระพรหมาหรือพระประชาบดีจะทรงทราบว่แผ่นดินแทรกอยู่ระหว่างน้ำ จึงทรงแสดงพระวรกายเป็นหมีป่า (วราหาวตาร) เหยียดแผ่นดินด้วยฟันและยกแผ่นดินขึ้นวางไว้บนมหาสมุทรและจัดแผ่นดินภูเขาทั้งหลายไว้ตามสัดส่วน จากนั้นก็แบ่งแผ่นดินออกเป็น 7 ทวีปและสร้างจักรวาลขึ้นเหมือนในอดีต (Śrīmunilāla Gupta, 1990, pp.10–22) นอกจากนี้ในคัมภีร์วิษณุปุราณะยังกล่าวสรรเสริญว่าพระวิษณุเป็นปุรุષอตมะ ปุระชะผู้มีพระเศียรหนึ่งพัน พระเนตรหนึ่งพัน พระบาทหนึ่งพัน ทรงแผ่ขานไปทั่วสรรพสิ่ง จักรวาลทั้งหมดมีอยู่ภายในผู้ทรงรูปลักษณะของพระองค์ พระวิษณุสร้างจักรวาลจากส่วนต่าง ๆ ในร่างกายของพระองค์ จักรวาล สิ่งมีชีวิต

และทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดจากพระวิษณุทั้งหมด (Śrīmunilāla Gupta, 1990, pp.48–49)

คัมภีร์วิษณุปุราณะกล่าวว่าจักรวาลกำเนิดขึ้นจากอำนาจของพระวิษณุ พระเป็นเจ้าสูงสุด โดยพระองค์จะอยู่ในสภาวะและรูปลักษณ์ต่าง ๆ 4 ประการ คือ พรหมัน ประธาน (ประกฤติ) และปุรุषะ พระพรหมหรือพระประชาบดี และปุรุषะ นुरुขร่ายักษ์ โดยปรากฏทั้งแนวคิดที่จักรวาลเป็นเพียงมายาของพรหมัน และจักรวาลเป็นสิ่งที่จริงแท้ซึ่งเกิดจากการแปรเปลี่ยนตัวเองของพรหมัน การกล่าวอ้างว่าพระวิษณุเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการสร้างจักรวาลขึ้นตามพระประสงค์ของพระองค์ นอกจากจะเป็นการยกย่องพระวิษณุว่ามีอำนาจและบทบาทสูงสุดแล้ว สภาวะและรูปลักษณ์ต่าง ๆ ของพระวิษณุที่กล่าวถึงเมื่อกำเนิดจักรวาลยังเป็นวิธีการผนวกรวมแนวความคิดการกำเนิดจักรวาลที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ ตั้งแต่ในสมัยพระเวทมาไว้ในคัมภีร์วิษณุปุราณะด้วย โดยในบทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงการผนวกรวมความเชื่อจากแนวความคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในสังคมอินเดียเรียงลำดับตามยุคสมัยตั้งแต่อดีตเรื่อยมาตามลำดับ ดังต่อไปนี้

การผนวกรวมความเชื่อเรื่องกำเนิดจักรวาลจากแนวคิดต่างๆ

เมื่อพิจารณาเรื่องกำเนิดจักรวาลในคัมภีร์วิษณุปุราณะพบว่าการผนวกรวมแนวความคิดการกำเนิดจักรวาลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การกำเนิดจักรวาลตามแนวคิดในคัมภีร์พระเวท

คัมภีร์พระเวทมีแนวความคิดเรื่องการกำเนิดจักรวาล 2 ลักษณะ คือ จักรวาลกำเนิดจากปุรุषะและจักรวาลกำเนิดจากพระประชาบดี ซึ่งมีแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวความคิดที่ปรากฏในคัมภีร์วิษณุปุราณะ ดังนี้

1.1 จักรวาลกำเนิดจากปุรุषะ

แนวความคิดนี้ปรากฏในปุรุษสูกตะ (puruṣasūkta) คัมภีร์ฤคเวทซึ่งเป็นหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดและเป็นครั้งแรกที่มีการกล่าวไว้ว่า ปุรุषะคือทุกสิ่ง ทั้งสิ่งที่มีอยู่แล้วและสิ่งที่จักมีขึ้น ส่วนต่าง ๆ ของปุรุषะจะถูกสร้างเป็นสิ่งต่างๆ ในจักรวาล

สรรพสิ่งล้วนเกิดจากยัญกรรม โดยมีปฐมบุรุษแห่งจักรวาลเป็นเครื่องสังเวย และมีเทพเจ้ากับเหล่านักสิทธิ์เป็นผู้ทำพิธีสังเวย (Macdonell, Muller and Oldenberg, 2011, p.186) เนื้อหาในปุรุษสูทตะกล่าวถึงกำเนิดจักรวาลไว้ ดังนี้

1. ปุรุษะมีพัน (1000) เศียร มีพันตา มีพันเท้า ปุรุษะปกปิดแผ่นดินทั้งหมดไว้ทุกด้าน และขยายตัวเลยแผ่นดินออกไปอีก 10 องค์
2. ปุรุษะคือสิ่งทั้งหมดนี้ ที่มีมาแล้วและที่จะมีในอนาคต ปุรุษะเป็นเจ้าของความไม่ตาย ปุรุษะเจริญเติบโตเพิ่มขึ้นเลยความไม่ตายนั่น เพราะอาศัยอาหาร
3. ปุรุษะมีความยิ่งใหญ่ขนาดนั้น และยังมีความยิ่งใหญ่มากกว่านั้นอีก หนึ่งในสี่ของปุรุษะคือสิ่งที่มีอยู่ที่นี้ สามในสี่ของปุรุษะคือสิ่งที่เป็นอมตะอยู่ในสวรรค์
4. สามในสี่ส่วนของปุรุษะพุ่งขึ้นไปเบื้องบน หนึ่งในสี่ของเขาเกิดเป็นสิ่งที่อยู่ที่นั่นอีก จากนั้นปุรุษะได้แผ่ขยายไปทุกทิศไปยังสิ่งที่กินและสิ่งที่ไม่กิน
5. วิราฐเกิดจากปุรุษะ จากวิราฐ ปุรุษะเกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วปุรุษะได้ขยายตัวเลยแผ่นดินไปทั้งข้างหลังและข้างหน้า
6. เมื่อพวกเทพประกอบพิธีชยณะโดยใช้ปุรุษะเป็นเครื่องสังเวย (หวิศ) ฤดูใบไม้ผลิ เป็นเนยใสที่ใช้ในยัชญพิธี ฤดูร้อนเป็นฟืนที่ใช้ในยัชญพิธี ฤดูใบไม้ร่วงเป็นธัญพืช (เครื่องสังเวยชนิดหนึ่ง)
7. พวกเขาไปร่ายปุรุษะที่เกิดมา (จากวิราฐ) ในตอนแรกนั้นลงบนหญ้าที่ปูไว้ในพิธีชยณะ เป็นการทำพิธีชยณะ พวกเทพ พวกสาธยะ (เทพกลุ่มหนึ่ง) และพวกฤษี ได้ทำพิธีชยณะโดยใช้ปุรุษะนั้น
8. เนยที่เป็นก้อนได้ถูกรวมไว้จากยัชญพิธีที่เสร็จสมบูรณ์ เขาใช้เนยก้อนนั้นสร้างสัตว์ที่อยู่ในท้องฟ้า สัตว์ที่อยู่ในป่า และสัตว์ที่อยู่ในบ้าน
9. จากยัชญพิธีที่เสร็จสมบูรณ์นั้น ฤจ (บทสวดในฤคเวท) สามนุ (บทสวดในสามเวท) ได้เกิดขึ้น ฉันททั้งหลายและยชุส (บทสวดในยชุสเวท) ได้เกิดขึ้น
10. จากยัชญพิธีที่เสร็จสมบูรณ์นั้น ม้าได้เกิดขึ้น และสัตว์ทั้งหมดที่มีฟันสองแถว (เช่นเดียวกับม้า) จากยัชญพิธีที่เสร็จสมบูรณ์ โคทั้งหลาย แพะและแกะทั้งหลาย ได้เกิดขึ้น
11. เมื่อพวกเขาต้องการจะแบ่งปุรุษะ พวกเขาแบ่งปุรุษะออกเป็นกี่ส่วน ส่วนที่เป็นปากกลายเป็นอะไร ส่วนที่เป็นแขนทั้งสองกลายเป็นอะไร ส่วนที่เป็นขาอ่อนทั้งสองกลายเป็นอะไร ส่วนที่เป็นเท้าทั้งสองกลายเป็นอะไร

12. ปากของปุรุषะเป็นพราหมณ์ แขนทั้งสองของปุรุषะถูกสร้างเป็นนักรบ (ราชนุย) ขาอ่อนทั้งสองถูกสร้างเป็นไวยสยะ ศูทรเกิดจากเท้าทั้งสองของปุรุषะ
13. พระจันทร์เกิดจากใจของปุรุषะ พระอาทิตย์เกิดจากจักษุทั้งสองของปุรุषะ พระอินทร์และพระอัคนีเกิดจากปากของปุรุषะ ลม (วายุ) เกิดจากลมหายใจของปุรุषะ
14. อันตรिक्षะ (ท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ) เกิดจากสะดือของปุรุषะ ท้องฟ้า (เหนือชั้นบรรยากาศ) เกิดจากศีรษะของปุรุषะ แผ่นดินเกิดจากเท้าของปุรุषะ ทิศทั้งหลายเกิดจากหูของปุรุषะ พวกเขาสร้างโลกกันแบบนี้
15. ท่อนไม้ที่ยังเขียว 7 ท่อนใช้ล้อมเขตพิธี ฟืน 7 ท่อนถูกก่อ 3 ครั้ง พวกเขาเมื่อประกอบยัญญุพินัน จะผูกปุรุषะไว้เป็นสัตว์ที่ใช้สังเวยในพิธี
16. พวกเขาสังเวยแก่ยัญญุพินันด้วยยัญญุพินัน นี่เป็นกฎอันดับแรกๆ พลังอำนาจเหล่านี้ไปถึงท้องฟ้า ซึ่ง ณ ที่นั่น มีพวกเขาและพวกเขาอาศัยอยู่

(Macdonell and Anthony, 1976, pp.195–203,

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา แปลเป็นภาษาไทย)

แนวความคิดนี้จักรวาลมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่คณะเทพแห่งจักรวาลสร้างขึ้นจากสิ่งหนึ่งซึ่งจินตนาการให้มีรูปลักษณะเป็นบุรุษยักษ์ที่เรียกว่า ปุรุषะ โดยอาศัยไฟแห่งยัญญุพินัน ในคัมภีร์วิษณุปุราณะแนวความคิดดังกล่าวปรากฏเป็นบทสรรเสริญถึงความยิ่งใหญ่แห่งองค์พระวิษณุ ซึ่งกล่าวว่าพระวิษณุเป็นปุรุષะตมมะ ปุรุषะร่างยักษ์ผู้เป็นต้นกำเนิดของจักรวาล และสรรพสิ่งล้วนเกิดจากพระองค์ผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด ดังความว่า

เป็นปุรุषะที่มีพระเศียรหนึ่งพัน พระเนตรหนึ่งพัน พระบาทหนึ่งพัน ทรงแผ่ฐานไปทั่วสรรพสิ่ง ทรงใช้พระองค์ทั้ง 10 สัมผัสเหนือจักรวาลได้ || 1:12:56

ข้าแต่ปุรุષะตมมะ พระองค์เป็นสิ่งที่มีความในอดีต ทั้งยังเป็นสิ่งที่จะมีต่อไปในอนาคตแน่นอน วิราฎ สวราฎ สมราฎ และอริปุรุषะ ล้วนถือกำเนิดจากพระองค์ || 1:12:57
พระองค์นั้นทรงอยู่ทั่วไปทั้งส่วนใต้ กลางและเหนือสุดของโลก จักรวาลนี้ถือกำเนิดจากพระองค์ และสิ่งมีชีวิตก็จะถือกำเนิดจากพระองค์ || 1:12:58

จักรวาลทั้งหมดนี้มีอยู่ภายในท่านผู้ทรงรูปลักษณะของพระองค์ การบูชาบวงสรวงก็เกิดจากพระองค์ การเซ่นสรวงทุกอย่าง การบูชาบวงสรวงด้วยน้ำมันเนยใส และสัตว์ทั้ง 2 ประเภทก็เกิดมาจากพระองค์ || 1:12:59

ฤคเวท สามเวทก็เกิดจากพระองค์ บทสวดทุกอย่างก็เกิดมาจากพระองค์ ยชุรเวทก็เกิดจากพระองค์ ม้าและวัวที่มีฟันข้างเดียวก็เกิดมาจากพระองค์ || 1:12:60

แพะ แกะและกวางก็เกิดมาจากพระองค์ พรหมณ์เกิดจากพระโอรสของพระองค์ กษัตริย์เกิดจากพระพานูของพระองค์ || 1:12:61

แพศย์เกิดจากพระอรุ ศูทรเกิดจากพระยุกลบาทของพระองค์ ดวงอาทิตย์เกิดจากพระเนตร อากาศเกิดจากลมหายใจ ดวงจันทร์เกิดจากพระมนัสของพระองค์ || 1:12:62
ลมหายใจของสิ่งมีชีวิตก็เกิดจากลมภายในของพระองค์ ไฟเกิดจากพระโอรส ฟ้าเกิดจากพระนาภี สวรรค์ก็เกิดมาจากพระเศียรของพระองค์ || 1:12:63

ทิศทั้งหลายเกิดจากพระกรรม แผ่นดินเกิดจากพระยุกลบาทของพระองค์ ทุกสิ่งทุกอย่างนี้เกิดจากพระองค์ทั้งนั้น || 1:12:64

(Śrīmunilāla Gupta, 1990, pp.48-49)

แนวความคิดเรื่องปุรุષะเป็นต้นกำเนิดจักรวาลในคัมภีร์วิษณุปุราณะนั้นมีเนื้อหาที่อธิบายคล้ายคลึงกับแนวความคิดในคัมภีร์พระเวทซึ่งเป็นความคิดเรื่อง การสร้างจักรวาลที่เก่าแก่และปรากฏอยู่ในนิยายโบราณต่างๆ มากมาย เมื่อพิจารณาพบว่าแม้จะพยายามเลียนแบบเนื้อหาจากคัมภีร์ฤคเวท แต่ก็มี การอธิบายความที่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปจากเดิม กล่าวคือ เนื้อหาในปุรุษสูกตะ แสดงให้เห็นว่าสรรพสิ่งเกิดจากยัญพิธีโดยใช้ปุรุษะเป็นเครื่องสังเวย และการแบ่งส่วนต่างๆ ของปุรุษะทำให้เกิดเป็นสิ่งที่ต่างๆ ในจักรวาล แม้ในปุรุษสูกตะจะกล่าวถึงปุรุษะว่ามีรูปร่างลักษณะที่ยิ่งใหญ่ แต่ยังมีสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เพราะเป็นเพียงเครื่องสังเวยที่เหล่าเทพใช้ประกอบในพิธียัญญะ เทพต่างๆ จึงมีสภาวะที่อยู่เหนือกว่าปุรุษะร่างยักษ์ แต่ในคัมภีร์วิษณุปุราณะให้ความสำคัญกับปุรุษะในฐานะเป็นปุรุષัตตมะ ผู้เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่งซึ่งแสดงให้เห็นอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของปุรุษะในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดสิ่งต่างๆ โดยมีได้มุ่งเน้นถึงการถูกบูชาในพิธียัญญะ เช่นในคัมภีร์ฤคเวท ความแตกต่างกันดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทาง

ความคิดในคัมภีร์วิษณุปุราณะที่พยายามอธิบายให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพระวิษณุ ในฐานะพระเป็นเจ้าสูงสุดเพียงพระองค์เดียว โดยมุ่งเน้นว่าเป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่ง จากข้อมูลดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่าคัมภีร์วิษณุปุราณะสืบทอดแนวคิดจากปุระฮ์สฤตะ แล้วนำมาอธิบายขยายความให้สอดคล้องกับแนวคิดในคัมภีร์เพื่อใช้ความเชื่อเดิมที่แพร่หลายนำมาสนับสนุนและเชื่อมโยงเป็นเครื่องมือสรรเสริญและเพิ่มการยอมรับนับถือให้กับพระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด นอกจากนี้ยังเป็นการใช้ความเชื่อในเรื่องสรรพสิ่งเกิดจากอวัยวะต่าง ๆ ของปุระฮ์หรือพระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด มาเป็นเครื่องมือสืบทอดเน้นย้ำให้เห็นถึงสถานภาพและหน้าที่ของผู้นั้นในวรรณคดีต่าง ๆ ที่เป็นการเชื่อในสังคมอินเดียอีกด้วย

1.2 จักรวาลกำเนิดจากพระประสาทติ (ปฺรชาปติ) หรือพระพรหมา²

ในสมัยพระเวทบทสวดอื่น ๆ เกือบทั้งหมดที่เกี่ยวกับกำเนิดจักรวาล จะกล่าวถึงผู้สร้างเพียงองค์เดียวไม่ใช่เทพทั้งหลาย และมีข้อความหลายตอนที่แสดงว่าพระอาทิตย์เป็นผู้กระทำที่สำคัญในการให้กำเนิดจักรวาล แม้บางครั้งจะปรากฏในชื่อต่าง ๆ กัน คัมภีร์ฤคเวทกล่าวถึงผู้สร้างในชื่อ หิรณ्यครม ซึ่งหมายถึงพระอาทิตย์ขึ้น และในตอนท้ายของบทสวดนี้เรียกว่า “ปฺรชาปติ” ซึ่งในบทสวดเก่า ๆ ของฤคเวทเป็นฉายานามของเทพสวิตฤ ในบทสวดนี้ “ปฺรชาปติ” ได้รับการสดุดีในฐานะเป็นพระผู้สร้าง ผู้รักษาลोक และเป็นพระเจ้าเพียงองค์เดียวเท่านั้น คำว่า “ปฺรชาปติ” ในคัมภีร์ฤคเวทนั้นแปลว่า พระเป็นเจ้าของสัตว์โลก ผู้ปกครองสัตว์โลก ซึ่งมีปรากฏใช้ใน 2 ลักษณะ คือ เป็นพระสมัญญานามของเทพเจ้าบางองค์ อาทิ เช่น พระสวิตฤซึ่งเป็นสุริยเทพผู้ประทานพลังชีวิตและพลังสติปัญญาความคิด และเป็นพระนามเฉพาะของเทพเจ้าผู้ประทานบุตรหลานและบันดาลให้แม่โคมีลูกตก (วรลักษณ์ พับบรจ, 2545, น.23) นอกจากนั้นยังมีข้อความสรรเสริญ “ปฺรชาปติ” หรือพระประสาทติในฐานะพระเป็นเจ้าผู้สร้างจักรวาลว่า

² พรหมา หรือวิญญานสากลที่ปราศจากรูปร่างซึ่งปรากฏพระองค์เป็นผู้สร้างและเป็นเทพ 1 ใน 3 ของเทพตรีมูรติ เรียกว่า “ปฺรชาปติ” (Prajapati)

พระองค์มีรูปปรากฏเป็น “ทிருณครุม” ในเวลาเริ่มต้นกัลป์ ทรงเสด็จสมภพมาเป็น
ผู้ปกครองหนึ่งเดียวของโลก ทรงสร้างทั้งฟ้าและดินขึ้น พระองค์เป็นผู้ประทาน
ลมหายใจ พลังอำนาจให้กับสิ่งมีชีวิต พระองค์เป็นเทพของเทพ คำบัญชาของพระองค์
ได้รับการยอมรับจากเทพทั้งหมด พระองค์จะดูแลคุ้มครองสวรรค์ พื้นดินและท้องฟ้า
“ปรัชาปติ” เป็นเพียงผู้เดียวที่ยังรู้ถึงการสร้างสรรพสิ่ง และไม่มีสิ่งใดนอกจากพระองค์
(Griffith, 1896, p.487)

แนวความคิดเรื่องพระประชาบดีและปुरुषะซึ่งเป็นผู้สร้างจักรวาลนั้น พบว่า
ถูกนำมาอธิบายการกำเนิดจักรวาลในลักษณะผสมผสานกันในไมตรีอุปนิษัต
ดังมีข้อความกล่าวว่

จักรวาลนี้ไฉ่ซึ่งการพูดจา จากนั้นพระประชาบดีผู้เป็นสิ่งที่แท้จริงก็ครุ่นคิดแล้วกล่าวคำว่
ภูร (แผ่นดิน) ภูวะ (ท้องฟ้า) สวรรค์ (สว) นี่คือการหยาบที่สุดของพระประชาบดี
ซึ่งประกอบด้วยโลกทั้ง 3 ร่างนี้มีศรัทธาเป็นสวรรค์ มีเสด็จเป็นท้องฟ้า มีเท้าเป็น
แผ่นดิน มีนัยน์ตาเป็นดวงอาทิตย์
(Cowell, 1802, p.260)

คัมภีร์วิษณุปุราณะนอกจากจะนำแนวคิดเรื่องปुरुษะมากล่าวเป็นบท
สรรเสริญถึงอำนาจของพระวิษณุดังที่กล่าวมาแล้ว ยังได้นำแนวความคิดว่
พระประชาบดีหรือพระพรหมเป็นผู้สร้างจักรวาลมาอธิบายไว้ด้วย โดยกล่าวว่
พระประชาบดีหรือพระพรหมเป็นพระรูปหนึ่งของพระวิษณุหรือพระนารายณ์
ดังตัวอย่าง

ท่านจงฟังวิธีการที่พระพรหมผู้เป็นเจ้าของซึ่งเป็นสภาวะของพระนารายณ์ ทรงเป็นเทพเจ้า
ผู้เป็นจอมแห่งพระประชาบดี ทรงสร้างสรรพสิ่งจากข้าพเจ้า || 2
ในคราวสิ้นกัลป์ในอดีต พระพรหมผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงเปี่ยมไปด้วยความเที่ยงธรรม ทรงตื่น
จากนิทรากรรมแล้วก็ทรงเห็นโลกที่ว่างเปล่า || 3

พระนารายณ์ผู้เป็นเจ้า ทรงเป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นอจินไตย ทรงเป็นจอมของเทพเจ้า
เหล่าอื่น ปรากฏสภาวะเป็นพระพรหมา ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ไม่มีการเริ่มต้น ทรงเป็น
บ่อเกิดของสรรพสิ่ง || 4

อนึ่งในตอนนี้ (พระมุณีทั้งหลาย) ย่อมกล่าวโคลกนี้ซ้ำแล้วซ้ำอีกว่าพระนารายณ์ เทพเจ้า
ผู้ทรงมีพระรูปเป็นพระพรหมาทรงเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายโลก || 5

น้ำ (อาปะ) ซึ่งเกิดจากนระ (ปรมาตมัน) นั้นเองถูกเรียกว่า นาระ

น้ำ (อาปะ) นั้นเคยเป็นที่พักของนระนั้น ดังนั้น นาระ จึงถูกเรียกว่านารายณ์ || 6

เมื่อทรงทำโลกให้กลายเป็นมหาสมุทรหนึ่งเดียวแล้ว พระประชาบดีทรงทราบว่า
แผ่นดินแทรกอยู่ระหว่างน้ำหลังจากทรงคำนวณแล้ว จึงมีพระประสงค์ที่จะทรงสร้างให้
น้ำรองรับแผ่นดินเอาไว้ || 7

อนึ่งในตอนเริ่มต้นกาลปีก่อน พระองค์ทรงแสดงพระวรกายของพระองค์ให้ต่างออกไป
เป็นปลา (มัลยาวตาร) เป็นเต่า (กูรมาวตาร) เป็นต้น จากนั้นก็ทรงแสดงพระวรกาย
เป็นหมีป่า (วราหาวตาร) || 8

ในการทำให้โลกทั้งหมดดำรงอยู่ได้ พระประชาบดี ทรงดำรงพระรูปเป็นพระเวทและ
การบูชาญ ทรงเป็นอาตมันที่สงบนิ่ง เป็นอาตมันของสรรพสิ่ง เป็นปรมาตมัน || 9

ทรงเป็นที่อยู่ของอาตมัน ทรงเป็นผู้ค้ำจุนโลก ทรงได้รับการสดุดีจากฤษีทั้งหลายผู้อาศัย
อยู่ในชนโลก (โลกของท่านผู้ศักดิ์สิทธิ์) มีท่านฤษีสนกะเป็นต้นจากพระองค์ก็เข้าไปสู่
น้ำ || 10

(Śrīmuniāla Gupta, 1990, pp.10–11)

แนวความคิดว่าจักรวาลกำเนิดจากพระประชาบดีซึ่งมีหลักฐานปรากฏ
ตั้งแต่ในสมัยพระเวทนั้น ยังคงเป็นแนวคิดที่คัมภีร์วิษณุปุราณะให้ความสำคัญ
โดยอธิบายว่าพระประชาบดีหรือพระพรหมาก็คือพระนารายณ์ซึ่งเป็นรูปหนึ่งของ
พระวิษณุในคราวสร้างโลก ในคัมภีร์วิษณุปุราณะพบการใช้ทั้งคำว่า “พระพรหมา”
และคำว่า “พระประชาบดี” เพื่อหมายถึงพระวิษณุในรูปของพระนารายณ์ด้วย
ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคัมภีร์วิษณุปุราณะต้องการเชื่อมโยงและผนวกรวมว่าพระประชาบดี
ก็คือพระพรหมาและพระนารายณ์ซึ่งก็คือพระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด
นอกจากนี้การเรียกจักรวาลในคัมภีร์วิษณุปุราณะว่า “พรหมานณะ” หรือไขแห่ง
พรหมาซึ่งคัมภีร์วิษณุปุราณะอธิบายว่าพระพรหมาก็คือพระรูปหนึ่งของพระวิษณุ
ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงการยอมรับความคิดเรื่องพระพรหมาเป็นผู้สร้าง

จักรวาลขึ้น โดยการหยิบยกแนวความคิดที่ปรากฏเป็นที่รู้จักกันอย่างดีในอดีต มาผสมอธิบายให้กลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกับแนวความคิดใหม่ว่าพระวิษณุและพระพรหมเป็นพระเป็นเจ้าองค์เดียวกันซึ่งแสดงให้เห็นความเคารพยกย่องในลัทธิความเชื่อเดิม แต่เพิ่มการอธิบายความให้เกิดการยอมรับนับถือในองค์พระวิษณุไปในตัวด้วยเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าคัมภีร์วิษณุปุราณะต้องการผนวกรวมว่า “พระประชาบดี” “พระพรหม” “พระนารายณ์” ก็คือพระรูปต่างๆ ของพระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด เพื่อเชื่อมโยงสร้างการยกย่องยอมรับและสร้างศรัทธาให้มีต่อพระวิษณุมากขึ้นนั่นเอง

2. กำเนิดจักรวาลตามหลักคัมภีร์อุปนิษत्

คัมภีร์พราหมณะส่วนใหญ่เมื่อกล่าวถึงกำเนิดจักรวาลล้วนดำเนินรอยตามแนวคิดในคัมภีร์พระเวทที่กล่าวว่าพระประชาบดีเป็นผู้สร้างจักรวาล แต่ในคัมภีร์อุปนิษत्ซึ่งเป็นส่วนท้ายของคัมภีร์พราหมณะกลับมีข้อความปรากฏให้เห็นทั่วไปในทำนองเดียวกันว่า “จริง ๆ แล้ว ในตอนแรกจักรวาลนี้คือพระพรหมมัน” หรือ “ในตอนแรกจักรวาลนี้คืออาตมันเท่านั้น” (วรลักษณ์ พับบรจ, 2545, น.24) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในคัมภีร์อุปนิษत्มีแนวคิดว่าจักรวาลนั้นกำเนิดมาจากพรหมมัน คำว่า “พรหมมัน” สร้างขึ้นจากธาตุ พฤษุ แปลว่าแหล่งกำเนิด การแผ่ขยาย วิวัฒนาการ การเจริญเติบโต เป็นคำเรียกจิตวิญญาณสูงสุดหรือพระเป็นเจ้าผู้มีพลังอำนาจ เป็นแหล่งกำเนิดและกลับคืนของสรรพสิ่ง (Monier-Williams, 1997, p.737) พฤษุทวารัณยกะ อุปนิษत्มีข้อความกล่าวถึงกำเนิดจักรวาลจาก “สิ่งนั้น” (พระพรหมมัน) ดังความว่า

ในตอนแรกยังไม่มีอะไรเลยในโลกนี้ จริง ๆ แล้ว โลกนี้ถูกความตาย (ความไม่มีนาม-รูป) ครอบคลุมไว้ (หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ) ถูกความหิว (ครอบคลุมไว้) เพราะเหตุว่าความหิวคือความตาย สิ่งนั้น (พระพรหมมัน) คิดว่า ข้าควรเป็นผู้มีตัวตน พระองค์ทรงทำการสวดมนตร์ ในขณะที่พระองค์ทรงสวดมนตร์อยู่นั้น น้ำก็บังเกิดมีขึ้น (พระองค์มีดำริ) ว่า จริง ๆ แล้ว ในขณะที่ข้ากำลังสวดมนตร์อยู่ น้ำได้ปรากฏมีขึ้นมา เพราะฉะนั้น

(น้ำ คือ) แสงสว่างของแสงสว่าง (น้ำคือบ่อเกิดของแสงสว่าง หมายถึง บ่อเกิดของ ทรัพยากร) นั่นเอง และจริงๆ แล้ว ความสุขย่อมบังเกิดมีแก่เขาผู้ซึ่งรู้แล้วอย่างนี้ (ว่า) สิ่งนี้ (น้ำ) คือ แสงสว่างของแสงสว่าง จริงๆ แล้วน้ำก็คือแสงสว่าง ยังมีสิ่งซึ่งเป็นแผ่นบางๆ (เหมือนแผ่นฟิล์ม) ที่ลอยอยู่บนน้ำ (คือ เถ้าธุลีที่เกิดจากการลุกไหม้ของจักรวาลในกัปที่ผ่านมา) ซึ่งนั่นได้รวมตัวเข้าด้วยกันจนแน่นแข็ง แผ่นดินจึงได้ปรากฏมีขึ้น พระองค์ทรงกระทำความเพียร (บำเพ็ญตบะ) อยู่บน (แผ่นดิน) นั้น ในขณะที่พระองค์ทรงกำลังกระทำความเพียรอยู่นั้น อานาปาของความร้อน (จากตบะ) ได้แปรสภาพเป็นไฟ พระองค์ทรงแบ่งแยกพระวรกาย (จักรวาล) เป็น 3 ส่วน ดวงอาทิตย์ (คือสววรรค์) เป็นหนึ่งในสาม ลม (ท้องฟ้า) เป็นหนึ่งในสาม (แผ่นดิน เป็นหนึ่งในสาม) พระองค์ผู้เป็นปรมาณ (อาดมัน) ก็ได้จำแนก (ตน) เป็น 3 ส่วน (เป็นสรวพลังในสามโลก) ศีรษะของพระองค์เป็นทิศตะวันออก (พระพาหา) ทั้งสองเป็นสสิ่งนั้นและสสิ่งนั้น ถัดมาส่วนล่างของพระองค์เป็นทิศตะวันตก พระอุร (ต้นขา) ทั้งสองเป็นสสิ่งนั้นและสสิ่งนั้น พระปรัศว์ (สีข้าง) ทั้งสองเป็นทิศใต้และทิศเหนือ พระปฤษฎางค์ (หลัง) เป็นสววรรค์ พระอุทรเป็นท้องฟ้า พระอุระเป็นแผ่นดินนี้เอง พระองค์เองทรงดำรงอยู่ในน้ำ (ธาตุน้ำถือเป็นเครื่องหล่อหุ้มชีวาตมันและดั่งนั้นจึงถูกกล่าวว่าเป็นที่ประทับของพระเป็นเจ้า) ผู้รู้อย่างนี้แล้วย่อมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในที่ทุกแห่งที่เข้าไป

(วรลักษณ์ พับบรจ, 2545, น.26)

ฉานโทคยะ อุปนิษัทกล่าวถึงกำเนิดจักรวาลว่าเกิดจากพระพรหมันผู้มีธรรมชาติเป็น “สัต” ส่วนการกำเนิดจักรวาลนั้นมีกระบวนการสร้างธาตุหลักทั้ง 3 ขึ้นก่อนเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ใน พุทธพารณยะ อุปนิษัท แต่ต่างกันที่ลำดับของธาตุ คือธาตุน้ำเกิดก่อนเป็นลำดับแรกจากนั้นจึงเกิดธาตุดินและธาตุไฟตามลำดับ ส่วนในฉานโทคยะ อุปนิษัท ธาตุไฟเกิดก่อนเป็นลำดับแรกจากนั้นจึงเกิดธาตุน้ำและธาตุดินตามลำดับ (วรลักษณ์ พับบรจ, 2545, น.27) อุปนิษัทยุคต้นๆ คงจะสืบแนวความคิดมาจากทศเวทที่ถือว่าน้ำเป็นธาตุแรกที่มีอยู่และอาดมันสว้างจักรวาลจากน้ำเช่นเดียวกับที่ปุระชก็เกิดจากน้ำ ความคิดเรื่องธาตุทั้ง 3 พัฒนามาถึงธาตุทั้ง 5 ซึ่งปรากฏอยู่ในอุปนิษัทยุคหลังและกลายเป็นความคิดที่คู่มากับปรัชญาอินเดีย และเมื่อแนวคิดจากคัมภีร์อุปนิษัทพัฒนาเป็นปรัชญาระบบต่างๆ ทั้ง 6

ก็จะกล่าวถึงธาตุทั้ง 5 ในฐานะเป็นสารัตถะพื้นฐาน (primary substance) อุปนิษัทที่กล่าวถึงธาตุทั้ง 5 คือ ปรัศนะ อุปนิษัทซึ่งสันนิษฐานว่ากล่าวถึงธาตุทั้ง 5 ไว้เป็นครั้งแรก ไตตติรียะ อุปนิษัท พุททธารณยกะ อุปนิษัท และฉานโทคยะ อุปนิษัท (อุตร รัตนภักดี, 2522, น.39) มุณฑกะ อุปนิษัท กล่าวถึงการสร้างจักรวาลของพระเป็นเจ้าด้วยพระองค์เองโดยปราศจากเครื่องช่วยในการสร้าง ไว้ว่า “ไยแมงมุณถูกสร้างและชักไยออกจากตัวแมงมุณได้ฉันใด พืชเกิดขึ้นบนดินได้ฉันใด มนุษย์ทุกคนมีผมและขนงอกจากศีรษะและร่างกายได้ฉันใด ทุกสิ่งในโลกนี้ก็เกิดจาก (พระพรหมัน) ผู้ไม่มีเสื่อมสูญฉันนั้น” (Muller, 1884, p.28)

ไตตติรียะ อุปนิษัท มีข้อความกล่าวถึงกำเนิดของสิ่งต่างๆ จากอาตมมันหรือพระเป็นเจ้าในฐานะที่เป็นแก่นสารของทุกสิ่ง ในที่นี้มีเพียงอากาศเท่านั้นที่เกิดจากพระเป็นเจ้าโดยตรง นอกนั้นเกิดจากพระองค์โดยทางอ้อม ความว่า “พรหมันทำให้เกิดอากาศเกิดขึ้น ลมเกิดจากอากาศ ไฟเกิดจากลม น้ำเกิดจากไฟ ดินเกิดจากลม น้ำเกิดจากไฟ ดินเกิดจากน้ำ สมุนไพรมเกิดจากดิน อาหารเกิดจากสมุนไพรม เมล็ดพันธุ์เกิดจากอาหาร มนุษย์เกิดจากเมล็ดพันธุ์ ดังนั้นมนุษย์จึงประกอบด้วยอาหารเป็นแก่นสาร” (Muller, 1884, p.54) ไมตรี อุปนิษัท นอกจากจะกล่าวถึงว่าจักรวาลกำเนิดจากพระประทับผสมผสานกับแนวคิดปุรุชะแล้วยังกล่าวว่าจักรวาลกำเนิดจากอาตมมันด้วย ดังนี้

จริงๆ แล้ว มันเหมือนกับลูกไฟดวงเล็กๆ (ที่แตกกระจายออกไป) จากกองไฟ และเหมือนกันเลยเกี่ยวกับที่รังสีทั้งหลาย (แผ่กระจายออกไป) จากดวงอาทิตย์ สำหรับเขา (อาตมมัน) ก็เช่นกัน จริงๆ แล้ว (สรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาล) มีอาทิเช่น สัตว์โลกทั้งหลายย่อมผุดขึ้นมาจากเขาเท่านั้นครั้งแล้วครั้งเล่าในโลกนี้ตามลำดับ จริงๆ แล้ว สัตว์โลกทั้งหลายทั้งปวง โลกทั้งหลายทั้งปวง ความรู้ทั้งหลายทั้งปวง เทพเจ้าทั้งหลายทั้งปวงและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงล้วนผุดขึ้นมาจากเขาผู้นี้ (อาตมมัน) ผู้ซึ่งอยู่ในตัวตน (ร่างกาย หรือความเป็นปัจเจกบุคคล) ความเร้นลับของเขาก็คือความจริงของความจริง ที่นี้ในทำนองเดียวกันกับที่ควันต่างๆ ย่อมพวยพุ่งออกมาจากกองไฟที่ถูกก่อขึ้นด้วยเชื้อเพลิงที่เปียกชื้น ฉันใดก็ฉันนั้นเลยจริงๆ สิ่ง (ทั้งหมด) นี้ อันได้แก่ ฤคเวท ยชุรเวท

สามเวท อถรวาจิรัส (อถรรพเวท) ตำนานวีรบุรุษ เทพนิยายปรัมปรา วิชาความรู้ (ทางโลก) อุปนิษัท บทร้อยกรอง สูตร อนุวายยาน อรรถกถา ต่างก็เป็น (เสมือน) ลมหายใจออกของสิ่งที่มีอยู่ผู้ยิ่งใหญ่เอง สิ่งมีชีวิตทั้งหมดนี้มาจากเขา (อาดัม) จริง ๆ (วรลักษณ์ พับบรจ, 2545, น.29)

สุพาละ อุปนิษัท กล่าวถึงกำเนิดจักรวาลจากพระพรหมัน โดยมีแนวคิด ปुरुษะรวมอยู่ด้วย ดังนี้

พวกเขา (ผู้ศึกษาพระเวท) พูดกันถึงสิ่งนั้น (พระพรหมัน) ว่า สิ่งนั้นคืออะไร ท่าน (สุพาละ) จึงได้บอกแก่เขา (ว่า) (สิ่งนั้น) มีชีสัต มีชีอัสต (และก็) มีชีเป็นทั้งสัตและอัสตด้วย จากสิ่งนั้นจึงเกิดมีความมืด จากความมืด (จึงเกิดมี) ป่อเกิดของธาตุ จากป่อเกิดของธาตุ (จึงเกิดมี) อากาศ จากอากาศ (จึงเกิดมี) ลม จากลม (จึงเกิดมี) ไฟ จากไฟ (จึงเกิดมี) น้ำ จากน้ำ (จึงเกิดมี) ดิน ต่อจากนั้นจึงปรากฏมีฟองไข่ ไข่ทองหรือหิรัญยครรภ) หลังจากนี้ (พระพรหม) ได้ประทับอยู่ใน (หิรัญยครรภ) นั้นเป็นเวลา 1 ปี พระองค์ได้ทำให้ (หิรัญยครรภ) แยกเป็น 2 ซีก ซีกล่างเป็นแผ่นดิน ซีกบนเป็นอากาศ (ท้องฟ้าและสวรรค์) ตรงกลางมีบุรุษผู้มีทิพยภาวะ กล่าวคือ บุรุษผู้มีศีระะ นับพัน มินัยน์ตานับพัน มีเท้านับพัน มีแขนนับพัน... ปากของเขากลายเป็นพรหมณ์ แขนทั้งสองข้างถูกสร้างเป็นกษัตริย์ (และนักรบ) ต้นขาทั้งสองของเขาเป็นไวกษะ ศูทรเกิดขึ้นแล้วจากเท้าทั้งสอง ดวงจันทร์เกิดจากใจ ดวงอาทิตย์เกิดจากนัยน์ตาลมและลมหายใจเกิดจากหู สกลจักรวาลเกิดจากหัวใจ

(วรลักษณ์ พับบรจ, 2545, น.30)

คัมภีร์อุปนิษัทต่างๆ ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างโลกและพรหมันว่ามี 3 ลักษณะ คือ พรหมันเป็นผู้สร้างโลกและเป็นวิญญาณโลก พรหมันเป็นผู้คุ้มครองโลก และพรหมันในฐานะเป็นผู้ทำลายโลก กล่าวคือ พรหมันเป็นผู้สร้างโลกและเป็นวิญญาณโลก ตามทรรศนะของอุปนิษัทกล่าวถึงพรหมันสร้างโลกโดยสร้างธาตุทั้ง 5 ขึ้น แล้วสร้างสิ่งมีชีวิตขึ้นโดยแบ่งตัวเองเข้าไปเป็นวิญญาณแต่ละดวงอยู่ในร่างกายแต่ละร่าง พรหมันที่ผู้สร้างซึ่งเป็นหลักการแรก และพรหมันที่เป็นบุคคลหรือปुरुษะ หรือที่ปรากฏในพระเวทและในหลาย ๆ อุปนิษัทว่า “หิรัญยครภ”

ซึ่งกล่าวว่าเกิดจากธาตุแรกในโลกคือน้ำ ซึ่งพรหมันที่เป็นหลักแรกเป็นผู้สร้างน้ำขึ้นมาก่อนแล้ว พรหมันที่เป็นบุคคลจึงเกิดจากน้ำอีกทีหนึ่ง ในอุปนิษตต่าง ๆ เรียกพรหมันนี้ว่าพระประชาบดี และพระประชาบดีนี้เองที่สร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้สร้าง พรหมันเป็นผู้คุ้มครองโลก ในพททวารณยกะ อุปนิษตและเกาษิตกิ อุปนิษต กล่าวว่า “เขาเป็นผู้ปกป้องจักรวาล เขาเป็นผู้คุ้มครองจักรวาล” ความคิดในอุปนิษตตอนนี้ รามานุชนำไปพัฒนาเป็นลัทธิวิศิษฐาไทวตเวทานตะ ในภายหลัง ในกฐะ อุปนิษต กล่าวถึงพรหมันในฐานะที่เป็นผู้ควบคุมโลกไว้ว่า “เขาผู้อยู่ภายในสรวพลิง เป็นผู้ควบคุมหนึ่งเดียวที่ทำให้เกิดสิ่งที่ปรากฏมากมาย บัณฑิตผู้มองเห็นว่าพระองค์อยู่ภายในตัวเอง ก็จะพบกับความสขุณิรันดร์” (Muller, 1884, p.19) พททวารณยกะ อุปนิษต กล่าวว่าอาดมันเป็นผู้ปกครองโลก กำหนดให้ทุกชีวิตกระทำกรรม โดยตัวเองเป็นเสมือนสิ่งแนะนำภายใน ดังกล่าวว่า “เขาผู้ซึ่งอาศัยอยู่บนโลก ผู้ซึ่งโลกไม่รู้จัก แต่โลกก็เป็นร่างกายของเขา เป็นผู้ปกครองโลกจากภายใน เป็นผู้ควบคุมอยู่ภายใน เป็นสิ่งอมตะ” (Muller, 1884, p.133)

นอกจากนี้ความคิดว่าอาดมันหรือพรหมันเป็นผู้ทำลายโลกยังสืบเนื่องมาจากความคิดที่ว่าพรหมันเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้พิทักษ์และปกครองโลก เมื่อเป็นเช่นนั้นหากสิ้นระยะเวลาหนึ่งซึ่งยาวนานมากเรียกว่ากัลป์หนึ่งโลกก็จะประลัย พรหมันจะทำลายโลก และวิญญานทุกดวง รวมทั้งจักรวาลก็จะกลับคืนไปสู่พรหมัน จนกว่าพรหมันจะสร้างโลกขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง โลกก็จะเกิดขึ้นอีก และเมื่อสิ้นกัลป์หนึ่ง ๆ โลกก็จะถูกพรหมันทำลายและกลับคืนไปสู่พรหมันเป็นอยู่เช่นนี้เรื่อยไป ปรัชญาอุปนิษตและปรัชญาอินเดียนทั้งหลายจึงถือว่าโลกมิได้มีอยู่จริง ทุกสิ่งมิได้มีอยู่จริง นอกเสียจากสิ่งเดียวคือพรหมันหรืออาดมันเท่านั้นที่มีอยู่อย่างนิรันดร์ (อูดรตันภักดี, 2522, น.48) มาณฑุกยอุปนิษต กล่าวว่า “พระองค์เป็นพระเป็นเจ้าของสรวพลิง ล่องรัฐสรวพลิง เป็นผู้ควบคุมอยู่ภายในสรวพลิง เป็นต้นกำเนิดของสรวพลิง เพราะพระองค์ทรงเป็นแหล่งกำเนิดที่แท้จริงและเป็นการสิ้นสุดของสรวพลิง” (Swami Mumukshananda, 1995, pp.17–18) ศเวตาศวตระ อุปนิษต กล่าวว่า “ในที่สุดสิ่งทั้งหลายก็คืนกลับหรือสูญหายเข้าไปสู่พรหมัน และเขาเป็นปฐมเหตุของทุกสิ่ง” (Muller, 1884, p.249)

แนวความคิดจักรวาลกำเนิดจากพรหมันซึ่งปรากฏในคัมภีร์อุปนิษัทต่างๆ อันเกิดจากการรับแนวความคิดจากคัมภีร์พระเวทนำมาผสมผสานและอธิบายขยายความตามแนวคิดของยุคสมัยนั้น คัมภีร์วิษณุปุราณะให้ความสำคัญกับแนวความคิดว่าจักรวาลกำเนิดจากพรหมันเป็นอย่างยิ่ง โดยกล่าวถึงไว้ในเนื้อเรื่องเป็นลำดับแรก อีกทั้งยังกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าจักรวาลเกิดจากพรหมันซึ่งก็คือพระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด รวมทั้งอธิบายคุณลักษณะต่างๆ ของพรหมันไว้ว่าเป็นสิ่งเดียวกับพระวิษณุ ดังความว่า

พรหมันนั้นเป็นสิ่งสูงสุด มีอยู่ชั่วนิรันดร์ ไม่เกิด ไม่เสื่อมสลาย ไม่เปลี่ยนแปลง มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียว และบริสุทธิ์เสมอเพราะไม่มีสิ่งที่ไม่ดี || 13

พรหมันนั้นคือทุกสิ่งทุกอย่างนั่นเอง พรหมันนั้นมีลักษณะทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏ นอกจากนี้ก็ยังสถิตอยู่ในรูปของปุรุषะและในรูปกาลเวลา || 14

คุณของท่านพรหมณ์ รูปลักษณ์แรกของปรมัตถ์มันเป็นปุรุषะ นอกจากนั้นรูปอื่นๆ ก็มีทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏ และรูปลักษณ์สุดท้าย ก็คือกาลเวลา || 15

นักปราชญ์ทั้งหลายพิจารณาว่าลักษณะสูงสุดอันบริสุทธิ์ของพระวิษณุ นั้น ก็คือความประเสริฐสุดของประธาน (วิญญาณสูงสุด) ปุรุषะ (วิญญาณ) วยักตะ (รูปธรรม) และกาละ (เวลา) นั่นเอง || 16

อนึ่งรูปลักษณ์ (ของพรหมัน) จำแนกออกเป็น 4 คือประธาน ปุรุषะ วยักตะ และกาละ เป็นเหตุให้ปรากฏภาวะที่แท้จริงคือการรักษา การสร้าง และการทำลาย || 17

ดังนั้น วยักตะ พระวิษณุ อวยักตะ ปุรุषะ และกาละนั้นท่านจงเข้าใจว่าเป็นกิจกรรมของพรหมัน เหมือนกิจกรรมของเด็กที่กำลังเล่น || 18

สิ่งซึ่งเป็นเหตุอันไม่ปรากฏนั้นพระฤๅษีผู้ประเสริฐสุดกล่าวว่าเป็นปฐมธาตุละเอียดอ่อนเที่ยงแท้ มีธรรมชาติทั้งที่มีอยู่จริงและไม่มีอยู่จริง || 19

ไม่เสื่อมสลาย ไม่มีสิ่งสนับสนุน กำหนดนับไม่ได้ ไม่เปลี่ยนแปลง มันคง ปราศจากเสียงและสัมผัส และปราศจากรูปเป็นต้น || 20

พรหมันนั้นมีคุณ 3 ประการ เป็นแหล่งกำเนิดของโลก ไม่มีเบื้องต้น เมื่อก่อนหลังจากโลกพินาศ พรหมันนั้นก็แผ่แผ่แทรกซึมไปทั่วสรรพสิ่งทันที || 21

(Śrīmunīlāla Gupta, 1990, pp.4-5)

แนวความคิดว่าพระวิษณุเป็นพรหมันอันเป็นเหตุแห่งการกำเนิดจักรวาล นั้นนับเป็นส่วนสำคัญหลักที่คัมภีร์วิษณุปุราณะยังคงอธิบายถึงพรหมันในลักษณะเดียวกับที่ปรากฏในคัมภีร์อุปนิษท โดยพยายามเชื่อมโยงและเน้นย้ำให้เห็นว่า ทั้งพระวิษณุและพรหมันเป็นสิ่งเดียวกัน มีคุณสมบัติเช่นเดียวกัน เพื่อเชื่อมโยงความเชื่อเรื่องจักรวาลมีกำเนิดจากพระวิษณุเข้ากับแนวความคิดที่มีมาแล้วในอดีตว่าจักรวาลมีกำเนิดมาจากพรหมัน การเชื่อมโยงแนวคิดดังกล่าวจึงเป็นกลวิธีในการเพิ่มความน่าเชื่อถือศรัทธาให้กับพระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดให้มากยิ่งขึ้น โดยไม่ต้องต่อสู้แข่งขันกับความเชื่อแต่เดิม เพียงอธิบายว่าเป็นสิ่งเดียวกัน มีคุณสมบัติเช่นเดียวกันเท่านั้น

3. กำเนิดจักรวาลตามหลักปรัชญาasanghaya

ปรัชญาasanghaya เป็นปรัชญาระบบแรกของโลกที่พูดถึงวิวัฒนาการของโลก และจักรวาล เป็นปรัชญาที่เก่าแก่สำนักหนึ่งของอินเดีย มีอยู่ตั้งแต่ในสมัยอุปนิษท ตอนต้น กล่าวกันว่าปรัชญาasanghaya เป็นปรัชญาสำนักแรกที่ขยายความในคัมภีร์อุปนิษท นักปราชญ์หลายคนเชื่อว่าปรัชญาasanghaya นี้ในตอนแรกยึดแนวตามหลักธรรมในคัมภีร์อุปนิษท และยอมรับทฤษฎีเทวนิยมที่ถือว่ามีเทพผู้สูงสุดเพียงองค์เดียวเป็นผู้สมบูรณ์ เป็นอิตตาของจักรวาลนี้ แต่ต่อมาเนื่องจากอิทธิพลจากศาสนาพุทธ ปรัชญาasanghaya จึงเปลี่ยนจากอุปนิษทที่ยึดตามหลักอภิปรัชญาเป็นสังขนิยม คือยอมรับความจริงของวัตถุภายนอกว่ามีอยู่ได้อย่างอิสระจากจิต ปรัชญาasanghaya ยอมรับความจริงสูงสุดว่ามี 2 สิ่ง คือ ประภคติและปุระชะ ซึ่งเป็นมูลการณะของสรรพสิ่ง ประภคติเป็นมูลการณะของโลกและจักรวาลซึ่งเป็นวัตถุธาตุ มีความละเอียดประณีตมาก เป็นแหล่งกำเนิดของโลกและจักรวาลจากสิ่งที่หยาบที่สุดจนถึงสิ่งที่ละเอียดที่สุด ประภคติเป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากสิ่งใด มีอยู่เป็นอยู่ด้วยตัวเอง ไม่ตาย และจะไม่สูญหายไป แต่สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากการรวมตัวของประภคติจะตายและสูญหาย ประภคติมีคุณะทั้ง 3 ประการ คือ สัตตวะ รัชส และตมัส ดังนี้

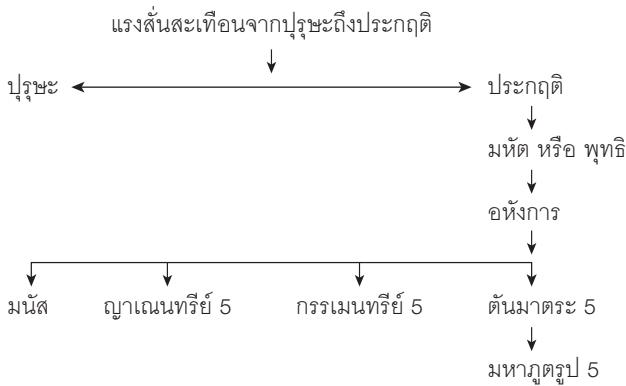
1. สัตตวะ แปลว่า ความมีอยู่ เป็นที่เกิดของความดี ความสุข ความเบา ความแจ่มใส ปรัชญาสาขายะเถอว่าสีของสัตตวะคือสีขาว

2. รชัส แปลว่า ความเศร้าหมอง เป็นที่เกิดของความเคลื่อนไหว ความชั่ว ความทุกข์ ความเจ็บปวด ความโหดร้าย รุนแรง สีของรชัสคือสีแดง

3. ตมัส แปลว่า ความมืด เป็นที่เกิดของความโง่เขลา ความหดหู่ ความรู้สึกสับสน ความรู้สึกเฉย สีของตมัสคือสีดำ

คุณะทั้ง 3 ประการมีลักษณะละเอียดประณีตมาก จนไม่สามารถจะรับรู้ได้โดยประสาทสัมผัส แต่สามารถรับรู้ได้ด้วยการอนุมานผลผลิตของมันเท่านั้น คุณะทั้ง 3 จะมีลักษณะขัดแย้งกันตลอด แต่จะแยกจากกันไม่ได้ เพราะการขัดแย้งกันคือลักษณะปกติของคุณะทั้ง 3 ประการ ซึ่งรวมกันแล้วทำให้เกิดวิวัฒนาการของประกฤติกลายเป็นโลกและสรรพสิ่ง คุณะทั้ง 3 ประการที่รวมกันเข้า เรียกว่าประกฤตินั้นจะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จะไม่หยุดนิ่ง แต่ถ้าเมื่อใดคุณะทั้ง 3 ประการหยุดนิ่ง ไม่เปลี่ยนแปลงอยู่ในภาวะสมดุล เมื่อนั้นเรียกว่าภาวะของประกฤติ เมื่อคุณะหนึ่งมีปริมาณเหนือกว่าคุณะอื่นๆ ภาวะของประกฤติจะเสียความสมดุล เมื่อภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นจะเกิดการสั่นไหวที่รชัสก่อน เมื่อรชัสสั่นไหว ก็จะทำให้คุณะทั้งสอง คือ สัตตวะและตมัส เกิดความเสียสมดุลสั่นไหวตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงชนิดนี้ประกฤติจะวิวัฒนาการเป็นสิ่งต่างๆ เช่น โลก จักรวาลและสรรพสิ่ง ปรัชญาสาขายะเยอมรับว่าความจริงแท้ซึ่งเป็นมูลการณ์ของสรรพสิ่งในโลกและจักรวาลมีเพียง 2 สิ่งเท่านั้น คือ ประกฤติ ซึ่งเป็นความจริงแท้ทางวัตถุ และปุระชะเป็นความจริงแท้ทางวิญญาณ ปรัชญาสาขายะเถอว่าอันติมส์จทั้งสองนี้ต่างอิงอาศัยซึ่งกันและกันในการพัฒนาสู่ความสมบูรณ์ของโลกและจักรวาล ปุระชะคืออัสตาหรือวิญญาณบริสุทธิ์ เป็นธาตุรู้ที่มีความรู้สึกนึกคิด และเป็นพื้นฐานแห่งความรู้ของสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ทำกรรมดีกรรมชั่วด้วยตนเอง และเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นๆ ที่ตัวเองทำไว้ ปุระชะเป็นวิญญาณที่ไม่มีใครสร้าง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง มีอยู่นิรันดร์

ทฤษฎีวิวัฒนาการของปรัชญาสาขะยะเชื่อว่า ประกฤติคือมูลการณะของโลกและจักรวาล แต่มีเพียงประกฤติอย่างเดียวกะจะไม่มีการวิวัฒนาการใด ๆ เกิดขึ้นสิ่งที่ทำให้ประกฤติวิวัฒน์เป็นสรรพสิ่งคือปุระะ ซึ่งเป็นธาตุรู้ มีสติสัมปชัญญะและเป็นพื้นฐานของความรู้อื่น ๆ ทั้งหมด ปุระะไม่มีใครสร้าง มีอยู่เป็นอยู่เอง ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นอมตะตลอดกาล ดังนั้นจึงเป็นสิ่งจริงแท้ที่ 2 รองจากประกฤติ ประกฤติและปุระะเป็นสิ่งจริงแท้มีอยู่เป็นอยู่ก่อนกาลเวลาที่กะกำหนดได้ มีมาก่อนโลกและจักรวาล แต่ทั้งสองไม่สัมพันธ์กันจึงไม่เกิดวิวัฒนาการ การสัมพันธ์กันของทั้งสองจึงเกิดการวิวัฒนาการขึ้น ปรัชญาสาขะยะกล่าววว่า ทั้งประกฤติและปุระะสัมพันธ์กันเพราะแรงสะท้อน คือ ปุระะสะท้อนเข้าหาประกฤติ เมื่อคุณะทั้ง 3 ของประกฤติได้รับแรงสั่นสะเทือนจากปุระะ รัชส์ซึ่งมีจลนภาพอยู่ภายในก็เกิดการสั่นไหวเมื่อรัชส์สั่นไหว คุณะทั้งสองที่เหลือจะเกิดการเสียดุลและสั่นไหวตามไปด้วย ผลของการสั่นไหวของคุณะทั้ง 3 เป็นเหตุเกิดการผสมกันเองในรูปต่าง ๆ ในที่สุดก็เกิดโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลกพร้อมทั้งจักรวาล เมื่อประกฤติและปุระะสัมพันธ์กัน สิ่งแรกที่เกิดขึ้นจากการสัมพันธ์กันนั้น คือ มหัตหรือพุทธิ ผลผลิตอันดับที่ 2 ซึ่งเกิดจากมหัตหรือพุทธิ คือ อหังการ ซึ่งก็คือความรู้สึก “ตัวกู” “ของกู” หลังจากอหังการเกิดขึ้นแล้วจะมีมนัสซึ่งเป็นอายตนะกลางทำหน้าที่ที่อยู่ภายในเชื่อมโยงระหว่างอหังการและพุทธิกับญานเณทรีย์ 5 ให้ทำงานร่วมกันได้ ญานเณทรีย์ 5 คืออายตนะภายใน 5 ประการ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย มีหน้าที่รับรู้อารมณ์ข้างนอก กรรเมนทรีย์ 5 คือ อวัยวะทำงานมีปาก มือ เท้า ทวารหนัก ทวารเบา และอวัยวะสืบพันธุ์ และตันมาตระหรือสุขุมรูป 5 คือ สี เสียง กลิ่น รส และผัสสะจากสุขุมรูป 5 ก็จะเป็นมหาภูตรูป 5 คือ อากาศ ดิน น้ำ ลม ไฟ จากกระบวนการของการเกิดนี้ สามารถเขียนแผนภูมิได้ (ประยงค์ แสนบุราณ, 2547, น.85-101) ดังนี้

คัมภีร์วิษณุปุราณะกล่าวถึงแนวความคิดว่าจักรวาลกำเนิดจากประธานะและปุรุषะ ในลักษณะเช่นเดียวกับการอธิบายของปรัชญาสาขายะ โดยนับเป็นแนวคิดเรื่องกำเนิดจักรวาลที่คัมภีร์วิษณุปุราณะให้ความสำคัญนำแนวคิดจากปรัชญาสาขายะมาใช้อธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการการกำเนิดของจักรวาลในเบื้องต้นเป็นสำคัญ ดังความว่า

ดูกรท่านพรหมณ์ รูปลักษณะของพระวิษณุมี 2 รูปเท่านั้น คือ ประธานะและปุรุषะ
ดูกรท่านพรหมณ์ พระวิษณุนั้นยังมีรูปอื่นอีกที่รวมกับพระองค์ และแยกกับพระองค์
ซึ่งเรียกว่ากาละ || 24...

และเมื่อถึงเวลาสร้างโลก หริ (พรหมัน) ด้วยพระประสงค์ของพระองค์เอง
ครั้นเข้าไปในประธานะ (ธาตุ) และปุรุषะแล้วก็จะทำสิ่งที่เสื่อมและไม่เสื่อมให้สิ้นไหว
|| 29

กลิ่นหอมเพียงแค่เข้าไปใกล้เท่านั้นก็ย่อมเกิดเคล้ากับจิตใจ |

โดยปราศจากผู้นำเข้าไปฉันใด พระเป็นเจ้าสูงสุดนั้นก็ทรงมีอำนาจในการสร้างโลก
ฉันนั้น || 30

ข้าแต่พรหมัน ปุรุโชตมะนั้นแหละเป็นผู้สันและเป็นผู้ถูกสัน |

อนึ่งปุรุโชตมะนั้นสถิตอยู่ในภาวะเป็นประธานะทั้งโดยสภาวะหดตัวและขยายตัว
|| 31

อนึ่งพระเป็นเจ้าผู้ทรงยิ่งกว่าพระเป็นเจ้าทุกพระองค์คือพระวิษณุ นั้น
 ย่อมปรากฏรูปลักษณะของพระองค์โดยเป็นธรรมชาติที่แผ่ขยายและที่เป็นอนุ
 และปรากฏรูปลักษณะของพระองค์โดยเป็นรูปแห่งพระพรหมา เป็นต้น || 32
 ข้าแต่พระมุณีพราหมณ์ผู้ประเสริฐที่สุด ในเวลาสร้างโลกจากความสมดุลงแห่งคุณะ
 ซึ่งอาศัยเกษตรขณู (หลักฐของพระเจ้า) นั้น จึงเกิดมีคุณะปรากฏออกมา || 33
 จากนั้นภาวะที่แท้จริงคือประธานที่ปรากฏขึ้นจึงห่อหุ้มมหัต มหัตมีคุณะ 3 ประการ
 คือ สาดตวะ (ความดีงาม) รชัส (กิเลสตัณหา) ตมัส (ความโง่เขลา) || 34
 มหัตถูกห่อหุ้มด้วยภาวะที่แท้จริงคือประธานเหมือนกับเมล็ดพืชที่ถูกห่อหุ้มด้วยเปลือก
 จากภาวะที่แท้จริงคือมหัต |

อหังการซึ่งเป็นผลมาจากความไม่รู้ (tāmasa) จึงมี 3 ชนิด คือ |
 ไวการิกะ (vaikārika) ไตชชะ (taijasa) และภูตาทิ (bhūtādi) || 35
 ข้าแต่พระมหามุนี จากคุณภาวะทั้ง 3 ประการ เหตุแห่งธาตุและการรับรู้ต่าง ๆ นั้น
 จึงมีได้ มหัตถูกห่อหุ้มด้วยประธานอันใด อหังการก็ถูกห่อหุ้มด้วยมหัตฉันนั้น || 36
 ดังนั้นธาตุเป็นต้นเมื่อจะสร้างมูลฐานของเสียงจึงสร้างอากาศ (และ) สร้างลักษณะ
 ของเสียง จากมูลฐานของเสียงนั้น || 37
 ธาตุเป็นต้นนั้นก็จะแผ่กระจายไปทั่วมูลฐานของเสียงเช่นเดียวกับที่แผ่กระจายไปทั่ว
 อากาศ |

อนึ่งอากาศเมื่อจะสร้างสัมผัสก็จะสร้างมูลฐานแห่งสัมผัส || 38
 ลมซึ่งมีกำลังแรงนั้นชื่อว่ามีการสัมผัสเป็นคุณลักษณะ |
 และอากาศซึ่งเป็นมูลฐานของเสียงก็จะแผ่คลุมไปถึงมูลฐานแห่งสัมผัส || 39
 และต่อจากนั้นลมเมื่อจะสร้างรูปจึงสร้างมูลฐานของรูป |
 แสงสว่างเกิดขึ้นจากลม ดังนั้นแสงสว่างจึงมีรูปเป็นคุณลักษณะ || 40
 อนึ่งลมซึ่งเป็นมูลฐานของสัมผัสแผ่คลุมไปทั่วมูลฐานของรูป |
 และแสงสว่างเมื่อจะสร้างรส (ของเหลว) จึงสร้างมูลฐานของรสก่อน || 41
 จากรส (ของเหลว) นั้นจึงเกิดน้ำ น้ำนั้นเป็นที่รองรับรส |
 และน้ำซึ่งเป็นมูลฐานของรสก็จะแผ่คลุมไปทั่วมูลฐานของรูป || 42
 อนึ่งน้ำเมื่อจะสร้างกลิ่นจึงสร้างมูลฐานของกลิ่น |
 จากมูลฐานของกลิ่นนั้นจึงเกิดสสาร สสารนั้นนับว่ามีกลิ่นเป็นคุณลักษณะ || 43
 ดังนั้นในธาตุนั้น ๆ ธาตุมูลฐานจึงเรียกว่า ดันมาตรตา || 44
 เนื่องจากดันมาตรตาทั้งหลายจะไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นมันจึงแยกความแตกต่างไม่ได้
 || 45

อีกทั้งมันยังไม่น่าพอใจ ไม่สูงส่ง ไม่ไร้สติ (และ) ไม่แตกต่างกัน |
 และเพราะอหังการที่เกิดจากคุณคือตมัสจึงมีมูลฐานและธาตุดังนี้ || 46
 อหังการที่เกิดจากแสงสว่างทำให้เกิดอินทรีย์ อหังการที่เกี่ยวกับลำดับเทพเจ้าทำให้เกิด
 เทพเจ้า 10 พระองค์ มนัสเป็นอินทรีย์ที่ 11 ดังนั้นเทพเจ้าทั้งหลายนับว่าเกิดมาจาก
 ลำดับเทพเจ้า || 47
 ดุกรพราหมณ์ ในอินทรีย์เหล่านั้น ผิวสัมผัส ตา จมูก ลิ้น และหูเป็นลำดับที่ 5 |
 มีเพื่อรับรู้เสียงเป็นต้น และจะสัมพันธ์กับพุทธิ || 48
 ดุกรไมเตรยะ ทวารหนักและอวัยวะสืบพันธุ์ มือ เท้า และอวัยวะออกเสียงเป็นลำดับ
 ที่ 5 |
 และหน้าที่ของอวัยวะเหล่านั้นคือ ขับถ่ายของเสีย ให้กำเนิด สร้างสรรค์งาน
 เคลื่อนไหว และออกเสียง || 49
 ดุกรพราหมณ์ อากาศ ลม ไฟ น้ำ และแผ่นดินประกอบไปด้วยคุณลักษณะทั้งหลาย
 มีเสียง เป็นต้น ตามลำดับ || 50
 เพราะคุณลักษณะของเสียง เป็นต้นนั้น สภาวะที่น่าพอใจ สภาวะที่รุนแรง
 และสภาวะที่หลงผิดจึงได้รับการสมมติว่า วิเศษ (แตกต่างกัน) || 51
 ดังนั้นธาตุเหล่านั้นซึ่งแตกต่างกันมีพลังงานแตกต่างกัน ปราศจากการรวมตัวกัน |
 เมื่อไม่ได้ผสมผสานกับสิ่งอื่น ๆ จึงไม่สามารถสร้างสรรค์สรรพสิ่งได้ || 52
 ธาตุเหล่านั้นครั้นมารวมตัวกัน อาศัยกันและกัน มีลักษณะรวมตัวกันเป็นหนึ่งเดียว
 และทั้งหมดก็จะผสมกลมกลืนกันเป็นหนึ่งเดียว || 53
 อนึ่งเพราะธาตุทั้งหลายเหล่านั้นอาศัยปุรุषะและเพราะประธานคอยสนับสนุน
 ธาตุเหล่านั้นมีมหัตเป็นจุดเริ่มต้น มีวิเศษะเป็นที่สุดจึงก่อเกิดเป็นไขขึ้น || 54
 ไขนั้นเจริญเติบโตขึ้นตามลำดับเหมือนกับฟองน้ำ ดุกรท่านผู้อัจฉริยะที่สุด ในเวลา
 ต่อมาไขขนาดใหญ่ขึ้น ซึ่งสร้างมาจากประกฤติอาศัยอยู่ในน้ำจึงกลายมาเป็นรูป
 ประเสริฐของพระวิษณุในรูปของพระพรหมา || 55

(Śrīmunīlāla Gupta, 1990, pp.5–8)

แนวความคิดว่าประธานะ (ประกฤติ) และปุรุषะเป็นต้นกำเนิดของจักรวาล
 ซึ่งเป็นแนวความคิดของปรัชญาสาขายะนั้น คัมภีร์วิษณุปุราณะนำเอามาใช้
 เพื่ออธิบายการกำเนิดของจักรวาลไว้อย่างละเอียด โดยเชื่อมโยงผสมผสานกับ
 แนวความคิดกำเนิดจักรวาลแนวคิดต่าง ๆ และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ อธิบายว่า

ประธาน (ประภติ) และบุษะ เป็นรูปลักษณะของพระวิชณผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด โดยเชื่อมโยงและกล่าวนั้นย้ำไปพร้อมกันว่าพระวิชณก็คือพรหมันและเป็นสรรพสิ่งอันเป็นเหตุแห่งการกำเนิดของจักรวาล การยืมแนวความคิดของการอธิบายกำเนิดของจักรวาลตามแนวคิดของปรัชญาสาขะซึ่งเป็นปรัชญาเก่าแก่ของอินเดียมาใช้อธิบายการกำเนิดของจักรวาลอย่างละเอียดจึงเป็นการยืมแนวความคิดที่ได้รับการเชื่อถือมาไว้ภายใต้ลัทธิโฆณพนิกายเพื่อใช้อธิบายภาพของการกำเนิดของจักรวาลในคัมภีร์วิชณปุราณะให้น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

4. กำเนิดจักรวาลตามหลักปรัชญาเวทาคะ

ปรัชญาเวทาคะถือเป็นปรัชญาที่สำคัญที่สุดและเป็นที่สุดแห่งพระเวท ซึ่งมีพื้นฐานมาจากคัมภีร์พระเวทและอุปนิษัตโดยตรง โดยเชื่อว่าอันติมสัจคือพรหมันเท่านั้น ปรัชญาเวทาคะมีแนวความคิดที่แตกต่างกัน 2 ระบบใหญ่ คือ อไวดะ เวทาคะ เป็นปรัชญาที่เชื่อว่าอันติมสัจเป็นสิ่งปรากฏให้เห็นเป็นโลก โดยที่อันติมสัจนี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นโลกจริง ๆ การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องของมายา ทฤษฎีนี้เรียกว่า วิวรรตวาท (the Theory of Illusory Modification) นักปรัชญาคนสำคัญคือคังกราคารยซึ่งเชื่อว่าโลกเป็นปรากฏการณ์ของพรหมัน โลกและสิ่งทั้งหลายในโลกจึงมีใช่เป็นสิ่งที่มียู่จริง ส่วนวิเศษญาไวดะ เวทาคะ เป็นระบบปรัชญาที่เชื่อว่าอันติมสัจเปลี่ยนแปลงตัวเองไปเป็นโลกและสิ่งทั้งหลายในโลก โลกจึงไม่เป็นแต่เพียงปรากฏการณ์ของพรหมันเท่านั้น แต่ได้พัฒนาตัวเองไปเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ด้วย ทฤษฎีนี้เรียกว่า ปริณามวาท (the Theory of Real Modification) นักปรัชญาคนสำคัญคือรามานุชะซึ่งเชื่อว่าพรหมันได้แปรเปลี่ยนตัวเองมาเป็นโลกจริง ๆ โลกและสิ่งทั้งหลายจึงเป็นสิ่งที่มียู่จริง (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2524, น. 327-367)

คัมภีร์วิชณปุราณะมีเนื้อหาที่กล่าวถึงสิ่งที่มีอำนาจในการสร้างซึ่งอยู่เหนือสิ่งที่เป็นพื้นฐานการสร้างทั้งปวง ลักษณะแนวคิดที่กล่าวว่าพระวิชณผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดเป็นผู้สร้าง มีอำนาจเหนือสรรพสิ่ง จึงสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องการสร้างโลกและจักรวาลในปรัชญาเวทาคะ ซึ่งบางส่วนกล่าวว่าโลกเป็นมายา

ของพรหมัน ตามทฤษฎีของท่านคังกราคารย์ (Manmatha nath dutt, 2005, p.(x))
 ดังข้อความในคัมภีร์วิษณุปุราณะที่กล่าวว่า

ข้าแต่ท่านผู้เป็นใหญ่ในโลก พระองค์ผู้เดียวเท่านั้นเป็นความจริงสูงสุด สิ่งอื่นไม่มี
 ความยิ่งใหญ่ของพระองค์นี้ถูกสิ่งที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้ปกคลุม || 38
 รูป (มูรติ) ปรากฏด้วยปัญญาของพระองค์ ผู้ไม่ประกอบความจงรักภักดีย่อมเห็นโลก
 ด้วยความเข้าใจผิด || 39
 ผู้โง่เขลามองเห็นรูปที่เกิดจากปัญญาที่ปรากฏในโลกว่าเป็นแก่นสาร
 เขาจึงอยู่ท่ามกลางมหาสมุทรคือความหลงผิด || 40
 ข้าแต่พระปรเมศวร ท่านผู้มีความรู้แตกฉาน มีใจบริสุทธิ์ ก็จะมองเห็นโลกทั้งหมดว่า
 เป็นรูปของพระองค์ที่ประกอบไปด้วยความรู้ (เห็นตามความเป็นจริง) || 41
 ข้าแต่ท่านผู้เป็นสรพพลัง ผู้เป็นอาตมันของสรพพลัง ข้าพเจ้าเลื่อมใส (พระองค์) ผู้เป็น
 วิญญาณสูงสุดของโลกนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้มีตาประดุจดังบัว ขอพระองค์จงยกโลกขึ้นมา
 ขอพระองค์จงประธานคานติสุข || 42

(Śrīmunilāla Gupta, 1990, pp.13-14)

เนื้อหาในคัมภีร์วิษณุปุราณะยังมีลักษณะสอดคล้องกับแนวความคิดของ
 รามานุจซึ่งเชื่อว่าพรหมันได้แปรเปลี่ยนตัวเองมาเป็นโลกจริง ๆ โลกและสิ่งทั้งหลาย
 จึงเป็นสิ่งที่มียุ่จริง ดังที่รามานุจยกย่องให้คัมภีร์วิษณุปุราณะเป็นคัมภีร์สำคัญ
 ตามหลักปรัชญาและได้อ้างอิงข้อความจากคัมภีร์วิษณุปุราณะเป็นหลักฐานสำคัญ
 ในการอธิบายถึงปรัชญาตามแนวคิดของท่าน (Winternitz, 1972, p.502) ดังข้อความ
 ในคัมภีร์วิษณุปุราณะ กล่าวว่า

โลกเกิดขึ้นมาจากพระวิษณุและดำรงอยู่ในพระวิษณุนั้นเช่นกันพระองค์ทรงเป็นทั้ง
 ผู้สร้าง เป็นผู้ควบคุม และเป็นผู้หยุดยั้ง (ทำลาย) โลกนี้ ทั้งพระองค์ก็ทรงเป็นโลก
 อีกด้วย || 31...
 อาตมันนั้นคือพรหมัน เป็นแดนอันประเสริฐสุด เป็นอาตมันสูงสุด ยิ่งใหญ่ที่สุด
 อาตมันสูงสุดนั้นก็คือพระวิษณุ เป็นสรพพลัง เป็นแดนที่นักพรตจะไม่หวนกลับออก
 ไปอีก || 37-38

ประกฤติที่ข้าพเจ้าได้อธิบายไว้แล้วนั้น มีทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏ
 ปุรุષะก็เช่นเดียวกัน ประกฤติและปุรุษะทั้งสองนั้นซ่อนอยู่ในปรมาตมัน || 39
 ปรมาตมันนั้นเป็นอาตมันที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นเครื่องรองรับสรรพสิ่ง ปรมาตมันนั้นได้รับการเรียกขานโดยพระนามว่าวิษณุในคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์เวทानตะ || 40

(Śrīmunīlāla Gupta, 1990, pp.13–14)

การผนวกรวมแนวคิดการกำเนิดจักรวาลตั้งแต่ในสมัยพระเวทเรื่อยมา
 ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วิษณุปุราณะทั้งแนวความคิดว่าจักรวาลกำเนิดจากปุรุษะ บุรุษ
 ร่างยักษ์ พระประชาบดีหรือพระพรหมา พรหมัน ประธาน (ประกฤติ) และปุรุษะ
 รวมทั้งเสนอแนวคิดว่าจักรวาลเป็นเพียงมายาที่ถูกสร้างขึ้น และจักรวาลเป็นสิ่งที่
 จริงแท้นั้น เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับในคัมภีร์พระเวท อุปนิษัท ปรัชญาสาขะ
 และปรัชญาเวทानตะ โดยคัมภีร์วิษณุปุราณะตีความถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์อันเป็น
 ผู้สร้างจักรวาลขึ้นซึ่งอาจจะเรียกชื่อต่างกัน มีสภาวะและลักษณะที่แตกต่างกันไป
 ในแต่ละยุคสมัย โดยนำมาผนวกรวมและอธิบายให้เห็นว่าผู้มีอำนาจสร้างจักรวาล
 ที่ยิ่งใหญ่นั้นก็คือ พระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดแต่เพียงพระองค์เดียว อันเป็น
 การเพิ่มให้เกิดการนับถือศรัทธาต่อพระวิษณุ โดยการสืบทอดอิงอาศัยความเชื่อถือ
 ศรัทธาที่มีมาแต่เดิมนั่นเอง

คัมภีร์วิษณุปุราณะกล่าวถึงการกำเนิดจักรวาลว่าพระวิษณุซึ่งก็คือ
 พรหมันเป็นผู้สร้างจักรวาล โดยพระองค์อยู่ในรูปประกฤติและปุรุษะ เมื่อจักรวาล
 เกิดขึ้นแล้ว พระพรหมา (พระประชาบดี) ซึ่งเป็นรูปหนึ่งของพระวิษณุมีหน้าที่สร้าง
 สรรพสิ่งขึ้น หลังจากการประลัยโลกเมื่อจักรวาลถูกทำให้เป็นผืนน้ำทั้งหมดแล้ว
 จักรวาลก็จะกำเนิดขึ้นอีกครั้งภายหลังจากที่พระนารายณ์ทรงตื่นขึ้น เมื่อพระองค์
 อยู่ในรูปของพระพรหมา ก็จะทรงสร้างจักรวาลและสรรพสิ่งขึ้นอีกครั้ง การกำเนิด
 จักรวาลในคัมภีร์วิษณุปุราณะนั้นจึงมี 2 ลักษณะ คือ การกำเนิดจักรวาลครั้งแรก
 และการกำเนิดจักรวาลอีกครั้งหลังการประลัย ซึ่งการเกิดขึ้นของจักรวาลใน
 2 ลักษณะนั้นจะเป็นไปด้วยอำนาจของพระวิษณุทั้งหมด ไม่ว่าจะเชื่อว่าเป็นจักรวาล
 เป็นเพียงภาพมายาหรือเป็นความจริงแท้ก็ตาม ในคัมภีร์วิษณุปุราณะนั้นปรากฏ

ทั้งแนวความคิดว่าจักรวาลเกิดจากปुरुषะบุรุษร่างยักษ์ จักรวาลกำเนิดจากพระ
 ประชาบดีหรือพระพรหมา จักรวาลกำเนิดจากพรหมัน และจักรวาลกำเนิด
 จากประธาน (ประภติ) และปुरुषะ จักรวาลเป็นเพียงภพมายา และจักรวาลเป็น
 สิ่งจริงแท้ ซึ่งแนวคิดต่าง ๆ นั้นพบว่าสอดคล้องกับแนวความคิดในคัมภีร์พระเวท
 อุปนิษัท ปรัชญาสาขชยะและเวทานตะ โดยคัมภีร์วิษณุปุราณะผนวกรวมว่าอำนาจ
 ศักดิ์สิทธิ์อันเป็นผู้สร้างจักรวาลที่มีชื่อเรียก สภาวะและลักษณะที่แตกต่างกันไปนั้น
 ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของ “พระวิษณุ” ทั้งหมด แนวความคิดเรื่องกำเนิด
 จักรวาลที่ปรากฏในคัมภีร์วิษณุปุราณะจึงแสดงให้เห็นถึงการผนวกรวบรวมความคิด
 เรื่องการกำเนิดจักรวาลไว้ให้อยู่ภายใต้แนวความคิดว่าจักรวาลกำเนิดจากพระวิษณุ
 ผู้เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด จักรวาลเกิดขึ้นอย่างมีสาเหตุ และเหตุทั้งปวงเป็นไปตาม
 พระประสงค์และการกำหนดของพระวิษณุแต่เพียงพระองค์เดียว การผนวกรวม
 และอิงอาศัยความเชื่อต่าง ๆ ในอดีตมาอธิบายและเน้นย้ำว่ารูปลักษณ์และสภาวะ
 ต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นรูปลักษณะของพระวิษณุผู้เป็นพระเป็นเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุด จึงแสดง
 ให้เห็นถึงพัฒนาการทางด้านแนวความคิดเรื่องกำเนิดของจักรวาลที่ปรากฏในสังคม
 อินเดียตั้งแต่ในยุคพระเวทอันเป็นรากเหง้าทางความคิดที่สำคัญที่ได้รับการสืบทอด
 อธิบายขยายความเรื่อยมาตามยุคสมัย และถูกนำมารวบรวมและอธิบายขยายความ
 ให้เข้ากับลัทธิความเชื่อในคัมภีร์วิษณุปุราณะ โดยมุ่งให้ผู้อ่านนับถือพระวิษณุว่า
 เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด และพยายามสร้างการยอมรับนับถือและเพิ่มศรัทธาความเชื่อ
 ต่อพระวิษณุให้มีมากขึ้น

บรรณานุกรม

- ประยงค์ แสนบุราณ. (2547). *ปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วรลักษณ์ พับบรจ. (2545). *คัมภีร์กำเนิดจักรวาลศาสตร์แห่งชีวิต*. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (2531). *สารัตถะปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2524). *ปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- อุดร รัตนภักดี. (2522). *แนวความคิดเรื่องโลกในปรัชญาอินเดียสายอาสติกะ*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Cowell, E.B. (1802). *The Maitri Upanishad*. Calcutta: C.B. Lewis.
- Kumar, Pushpendra. (2005). *The Visnu Mahapurāṇam*. Delhi: Eastern Book Linkers.
- Griffith, Ralph T.H. (1896). *The Hymns of the Rigveda*. Benares: E.J. Lazarus and Co.
- Hiriyanna, M. (2005). *The Essentials of Indian Philosophy*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Macdonell, A.A. and Anthony, Arthur. (1976). *A Vedic Reader for Students*. Madras: Oxford University Press.
- Macdonell, A.A., Muller, F. Max and Oldenberg, H. (2011). *The Golden Book of the Holy Vedas*. Delhi: Vijay Goel English–Hindi Publisher.
- Manmatha Nath Dutt. (2005). *The Visnu Mahapurāṇam*. Delhi: Eastern Book Linkers.
- Monier-Williams, Monier. (1979). *Sanskrit–English Dictionary*. London: Oxford University.
- Monier-Williams, Monier. (1997). *Sanskrit–English Dictionary*. Oxford: Clarendon.
- Muller, F. Max. (1884). *The Upanishads*. Oxford: University Press.
- Śrīmunilāla Gupta. (1990). *Śrīviṣṇu Purāṇa*. Gītāpresā: Gorakhpura.
- Swami Mumukshananda. (1995). *Māṇḍūkya upanishad*. Calcutta: Gopidi Box Co.
- Vettam Mani. (1993). *Purāṇic Encyclopedia*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Wilson, H.H. (2006). *The Vishnu Purana: A System of Hindu Mythology and Tradition*. Cambridge: Read Country Books.
- Wilson, H.H. (2557). *The Vishnu Purana*. เข้าถึงเมื่อ 22 กันยายน, เข้าถึงได้จาก <http://www.sacred-texts.com/hin/vp/index.htm>., lxi.
- Winternitz, Maurice. (1972). *History of Indian Literature*. Delhi: Munshiram Manoharlal.